

DIANA NIKOGŁO
LUBOW CZIMPOJESZ
Instytut Dziedzictwa Narodowego
Akademii Nauk Mołdowy, Kiszyniów

GAGAUŠKA LITERATURA NARODOWA JAKO CZYNNIK MOBILIZUJĄCY ETNICZNIE

W badaniach etnologicznych w ostatnich latach utarło się pojęcie odrodzenia, czy też renesansu etniczności, które odwołuje się do współczesnych procesów wynikających z mobilizacji etnicznej. To ostatnie określenie wprowadza wielu naukowców w swego rodzaju zakłopotanie, brak też przekonującej definicji, bądź koncepcji tego zjawiska. Michaił N. Gubogło uważa, że „rozbieżność opinii jest bardzo duża: od pojmowania mobilizacji etnicznej jako strategii samodzielnego przeżycia i samoobrony wspólnoty etnicznej oraz jej samodzielności etnokulturowej i etnolingwistycznej aż do radykalizującej się walki liderów i elit etnicznych o stworzenie państwowości monoetnicznej...” (Gubogło 1998, s. 12).

Wracając do kwestii renesansu etniczności we współczesnym świecie, należy napisać, że niektórzy specjaliści, czasem ironicznie, zauważają, jakoby proponowano „odradzać” łapcie i samowary. Odnosząc się krytycznie do omawianego procesu, etnografka Julia W. Iwanowa podkreśla, że „mowa o samoświadomości, o przeciwstawieniu jednostki, będącej świadomym nosicielem określonej mentalności, takiej jednostce, której wszystko jedno gdzie, z kim i jak ma żyć, która utraciła poczucie Ojczyzny i rodziny. Postawa wspierająca odrodzenie i utrwalenie kultury etnicznej nie ma nic wspólnego z etnonacjonalizmem” (Ivanova 1999, s. 218). Dążenie do zachowania identyfikacji/tożsamości etnicznej jest motywowane naturalnym dążeniem człowieka do osiągnięcia komfortu psychicznego w okresie destabilizacji społecznej. W tym przejawia się funkcja ochronna etniczności. Jak pisze Sergiej A. Arutiunow „system unifikujący, pozbawiony polimorfizmu kulturalnego, z którym wiąże się komfort psychiczny, wykazuje zaniżoną wartość adaptacyjną, której towarzyszy utrata orientacji, obniżenie wytrzymałości życiowej” (Arutiunov 1993, s. 55). Procesy, zachodzące we współczesnym świecie, świadczą o tym, że sztuczne zduszenie etniczności często doprowadza do jej hipertroficznego wybuchu, który urzeczywistnia się w konfliktach i konfrontacjach międzyetnicznych.

Przed przystąpieniem do bezpośredniego naświetlenia problemu, warto zatrzymać się nad kluczowymi pojęciami, które znajdują się w niniejszym artykule. W literaturze naukowej *tożsamość etniczną* rozumie się jako część tożsamości społecznej,

a dokładnie – wyobrażenie człowieka o sobie jako członku określonej grupy etnicznej wraz ze znaczeniem emocjonalnym i wartościującym, przypisywanym członkostwu w tej grupie. *Identyfikacja etniczna* to proces utożsamiania się podmiotu ze swoim etnosem, u podstaw którego leży zasada przeciwstawienia „my – oni”. W skład identyfikacji etnicznej wchodzi zbiór wyobrażeń o cechach etno-integrujących, jak również etno-dyferencjujących, które współwystępują podczas określania przez człowieka jego związków ze swoim etnosem i porównywania swojej wspólnoty z „innymi”. Obok wskaźników subiektywnych, które skupiają się wokół założenia: „Ja jestem X-em, bo identyfikuję się z innymi X-ami”, w zakres rozważań naukowych wchodzi poznawalne obiektywne charakterystyki identyfikacji etnicznej, takie jak: język, odzież, pożywienie, tańce, obrzędy, wierzenia religijne, itd. (Galkina 1990, s. 71).

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie elementów identyfikacji etnicznej w poezji gagauskiej. W związku z tym autorki przyjmują znane z etnopsychologii podejście kulturologiczne do badania i wyjaśniania etnicznej specyfiki aktywności psychicznej, wykorzystujące jako podstawową metodę analizę wytworów działalności etnosu w postaci pieśni, obrzędów, bajek, mitów, frazeologizmów, itp. (Pavlenko, Taglin 2005, s. 56–59, 208–211). Jednakże, zdaniem autorek listę tę można wydłużyć tak, aby obejmowała również utwory literatury narodowej. Tłumaczy się to tym, że właśnie literatura narodowa porusza problemy historii, etnogenezy narodu, pamięci historycznej, zwraca się ku elementom kultury materialnej i duchowej, do symboli – znaczników etnicznych, harmonijnie wplatając je w osnowę swoich fabuł. W danym przypadku na pierwszy plan wysuwa się nie estetyczna czy artystyczna, ale etno-mobilizująca funkcja literatury narodowej.

W procesie odradzania kultur narodowych i przebudzenia samoświadomości narodowej istotną rolę odgrywa inteligencja – naukowcy, artyści, pisarze, publicyści, znawcy sztuki – ci, którzy „w okresie przed pieriestrojką oddziaływali na emocje i uczucia, zaczęli się stopniowo upolityczniać i upolityczniać kwestie pamięci historycznej, katalizować swoimi utworami aktywność polityczną swoich współobywateli” (Gubogło 1998, s. 58). Gubogło, poświęcając dużo uwagi znaczeniu gagauskiej literatury pięknej i jej wpływowi na odrodzenie w narodzie samoświadomości narodowej oraz analizując cechy szczególne tego procesu, zauważa, że „specyfika literatury gagauskiej, od niedawna istniejącej w formie pisanej, polegała na tym, że wybuch [etniczności], jaki wniesiono do samoświadomości historycznej narodu, nastąpił u pisarzy wcześniej, niż u czytelników” (Gubogło 2004, s. 135–136). Ze względu na brak gagauskiego szkolnictwa, gagauska literatura narodowa była dostępna jedynie dla wąskiego kręgu czytelników. Innymi słowy, czytelnik nie był przygotowany na przyjęcie tych idei i wartości, które proponowała literatura narodowa.

Różnorodność tematyczna literatury gagauskiej i jej analiza zostały przedstawione szczegółowo w monografii Piotra A. Czebotara (Čebotar 1993). Jednakże kwestia interakcji między etnicznością a literaturą narodową przez długi okres pozostawała poza obszarem zainteresowań badaczy. Po raz pierwszy problem ten został poruszony w pracy Gubogło *Russkij âzyk v ètnopolitičeskoj istorii gagauszov* (Język rosyjski w etnopolitycznej historii Gagauzów) (Gubogło 2004). Autor przygląda się

opowiadaniom i wierszom pisarzy gagauskich: Dymitra Kary-Czobana, Nikołaja I. Babogłu, Gawryła A. Gajdarży i Stepana S. Kurogło (Д. Кары-Їобана, Н. И. Бабоглу, Г. А. Гайдаржи и С. С. Курогло). Analizując treść utworów, Gubogło wyróżnia oddzielne formy tożsamości etnicznej Gagauzów: tożsamość robotnika i pracownika fizycznego, pozytywną, wartościującą charakterystykę zamożnego gospodarza. Uwagę autora przykuwa odwoływanie się pisarzy gagauskich do przeszłości historycznej narodu. Dużo wcześniej, temat ten poruszany był w pracy *Ènergiâ pamâti* (Energia pamięci) (Gubogło 1992), w której interpretuje on rolę i znaczenie pierwszej gagauskiej powieści historycznej Dionisa Tanasogłu *Uzun Kervan* (Długa karawana) w procesie odrodzenia narodowego Gagauzów, oceniając utwór jako próbę wydobycia historii Gagauzów z mroków niebytu.

Przedmiotem tego artykułu jest poezja autorów: Dymitra Kary-Czobana (Kara-Їoban 1984; 1989), Dionisa Tanasogłu (Tanasoglu 1966), Stepana Kurogło (Kuroglo 1988), Nikołaja Babogło (Baboglu 2003), Fiodora Zaniet (Zanet 1989), Lubowi Czimpojesz (Cimpoeş 2001), Gawryła Gajdarży (Gajdarži 1972), Piotra Czebotari (Їebotar-Gagauz 1989) i innych. Wprawdzie wachlarz tematyczny ich prac jest niezwykle szeroki, jednak autorki podjęły się próby analizy występujących we wspomnianej literaturze elementów identyfikacji etnicznej, umownie grupując je pod kątem następujących cech: identyfikacja regionalna (poczucie małej i dużej ojczyzny), los historyczny i wspólne pochodzenie oraz elementy kultury tradycyjnej.

Identyfikacja regionalna, której istota tkwi w relacji jednostki z miejscem urodzenia, wiąże się z identyfikacją etniczną. Dla mołdawskich Gagauzów ojczyzną jest Budziak. Należy przy tym zauważyć, że Budziak występuje nie jako toponim historyczno-geograficzny, a jako upoetyzowany obraz miejsca, w którym żyje naród. Dla wszystkich gagauskich poetów Budziak jest krajem rodzinnym, który występuje w charakterze symbolu identyfikacji z domem rodzinnym, narodem, jego zwyczajami i obrzędami.

I tak, wiersz Kary-Czobana *Eski Budżak* (Stary Budziak) ukazuje dość ponury obraz Budziaku z jego nieodłącznymi towarzyszami – upałem i suszą (Kara-Їoban):

... Прошли дождливые дни,
Начинается засуха.
Без лесов эта земля.
Голые холмы.
Украшением осталась
С давних времен
Красивая акация.
В полдень,
Когда жара невыносима,
Горит земля, горит небо,
Все зеленое увядает
Все живое ищет места,
Чтобы спрятаться от зноя,
Только зелень остается
Под солнечным пеклом,
Да и в поле работают несколько человек.

(... Minęły deszczowe dni,
zaczyna się susza.
Ziemia ta pozbawiona lasów.
Gołe szczyty.
Ozdobą została
z dawnych czasów
piękna akacja.
W południe,
gdy skwar jest nieznośny,
ziemia płonie, niebo płonie,
więdnie cała zieleń.
Wszystko co żywe szuka miejsca,
aby skryć się przed upałem,
tylko rośliny zostają
pod słoneczną spiekotą
i w polu pracuje kilkoro ludzi.)

Sakralizacja rodzinnej ziemi i szczerzy szacunek do niej pobrzmiewa w wierszu Kurogło *Słowo o Budżake* (Słowo o Budziaku) (Kurogło 1988):

*Если спросят, что в мире подлунном
Я святее всего берегу,
Без сомненья – „Буджак мой полынный”, –
Я и другу скажу, и врагу
(Ни на йоту в тот час не солгу).*

*(Jeśli spytają, co na świecie pod księżycem
Najświętszego strzegę,
Bez wątpienia odpowiem: „Budziaku mój piołunowy”
Przyjacielowi i wrogowi (ni na jotę wtedy nie skłamię).)*

Ten sam motyw jest widoczny także w poezji Babogło. W wierszu *Ty moâ sud’ba!* (Tyś mym losem!) rodzimy kraj porównywany jest do kwitnącego sadu (Babogło 2003). Marzenie poety zawiera się w natchnionych wersach:

*... Моя земля, мой Буджак, моя судьба!
Стать бы свечой на твоём столе,
Светить бы тебе всегда,
И сказать: „Я есть на свете!”
Мой Буджак, родная сторона,
Мой дом и моя судьба...*

*(... Moja ziemia, mój Budziak, mój los!
Stać się świecą na twym stole,
Świecić ci zawsze,
I powiedzieć: „Jestem na świecie!”
Mój Budziak, kraj ojczysty,
Mój dom i mój los...)*

Zachwyt nad pięknem rodzimej ziemi i pracowitością jej narodu stanowi główny temat poezji Gajdarżi (Gajdarżi 1972):

Буджак мой, Буджак,
 Твои зори розовые.
 Я счастлив тем,
 Что родился здесь.
 Буджак мой, Буджак,
 Песенный и щедрый.
 Превратился ты
 В разноцветный луг ӡақе.
 (Ай, Буджаам, Буджаам!)

*(Budziak mój, Budziak,
 Twe zorze różowe.
 Szczęśliwy jestem,
 że się tu urodziłem.
 Budziak mój, Budziak,
 Śpiewny i szczodry.
 Zamieniłeś się
 w kolorową łąkę.
 (Mój Budziak, Budziak))*

Żyzność i hojność rodzimej ziemi wysławia poezja Zanieta (Zanet 1989):

Родная сторона – золотой колос!
 Богатый урожай. Смотри, какой!
 Его вырастили люди –
 Трудолюбивые гагаузы!
 (Шен ойнээр гагаузлар!)

*(Kraj rodzimy – złoty kłos!
 Bogaty urodzaj. Popatrz, jaki!
 Wyhodowali go ludzie –
 Pracowici Gagauzi!
 (Weselcie się Gagauzi!))*

Miłością do ojczyzny prześląknięty jest wiersz Tanasogłu (Tanasoglu 1966):

Родимый край,
 Любимая земля!
 Родина Буджак –
 Гагаузистан!
 (Гагаузистан)

*(Rodzimy kraj,
 Kochana ziemia!
 Ojczyzna Budziak –
 To Gagauzystan!
 (Gagauzystan))*

W wierszu, napisanym jeszcze w czasach radzieckich, odbija się nie tylko tożsamość regionalna, lecz najjaskrawiej wyrażona tożsamość etnoregionalna, obecna w utworzonym przez autora toponimie „Gagauzystan”, który stał się w rezultacie,

zdaniem autora, pierwowzorem nazwy Gagauzja (*Gagauz-Eri*), terytorium autonomicznego Gagauzów, utworzonego w roku 1994.

Warto zauważyć, iż na wspólne zamieszkiwanie określonego obszaru w Besarabii przez mniejszość gagauską oraz jej specyfikę kulturową zwracali uwagę już dziewiętnastowieczni badacze. Walentyn A. Moszkow odnotował, że „za centrum wszystkich kolonii gagauskich należy uważać Komrat – dużą wieś handlową z 10 tys. mieszkańców, którą tutejsi rosyjscy mieszkańcy żartobliwie nazywają «stolicą Gagauzji», tak samo jak centrum bułgarskich kolonii jest miasto obronne Bołgrad w powiecie izmańskim...” (Moškov 2004, s. 11–12). Zgodnie z relacjami Gagauzów bułgarskich, za symboliczną stolicę Gagauzów uważa się wieś Bołgariewo (Giaur Siuiutczuk). Innymi słowy, tożsamość etnoregionalna Gagauzów nie jest fenomenem zaistniałym nagle i niedawno. Jest ona zjawiskiem historycznym, powstającym w trakcie formowania się i rozwoju samoświadomości etnicznej grupy.

W tym samym wierszu dostrzegalna jest identyfikacja z dużą Ojczyzną, którą autor nazywa „Sowietystan”:

*Пусть весь мир узнает,
Что гагауз появился на свет
Что возила его звезда.
Советистан – его страна!*

*(Niech cały świat się dowie,
że Gagauz przyszedł na świat,
że weszła jego gwiazda.
Sowietystan to jego kraj!)*

Poczucie dużej Ojczyzny zauważalne jest również w poezji Kary-Czobana. W jednym z wierszy zachwyca się on swoją ojczyzną, porównując rzekę Dniestr z pięknym naszyjnikiem na szyi Mołdawii. Wiersz Baboğlu *Haj, Moldova!* doczekał się także swej muzycznej wersji, stając się popularną pieśnią, postrzeganą jako ludowa.

Tęsknota za ojczystą ziemią pobrzmiewa także w wierszu Czebotara *Veter, veter* (Wiatr, wiatr) (Čebotar-Gagauz 1989):

*... Далеко-далеко,
Где осел туман,
В польнном Буджаке,
В одном доме есть два человека...*

*(... Daleko, daleko,
Gdzie opadła mgła,
W pioletowym Budziaku,
W pewnym domu jest dwoje ludzi...)*

Budziak to nie tylko rodzima ziemia – to również nisza ekologiczna, w której toczy się życie całego etnosu, gdzie zachodzi proces odtwórstwa etnicznego i przekazu międzypokoleniowego. Specjalistka w dziedzinie psychologii etnicznej, Nadieżda M. Lebediewa, zauważa, że związek etnosu ze środowiskiem naturalnym miejsca

jego formowania się jest natury gospodarczo-ekonomicznej i ma wpływ na pewne cechy psychologiczne, w szczególności na skłonność do subiektywnej preferencji [i percepcji] tego czy innego krajobrazu. W związku z tym podziela ona stanowisko angielskiego geografa W. Krika, zdaniem którego środowisko przyrodnicze to nie tylko dana rzeczywistość. Jest jej połączeniem z formą, powiązaniem i szczególnym znaczeniem, które określa się poprzez to, jak człowiek je postrzega, i gdy tylko powstaje ogólnie przyjęty stereotyp postrzegania krajobrazu, pojawia się tendencja, aby zachowały go przyszłe pokolenia (Lebedeva 1990, s. 101–102).

W przytoczonych wierszach związek ten pojawia się dość wyraźnie. Treść wielu wierszy o Budziaku jest nasycona symbolami – znacznikami budziackiego stepu – upał, słońce, piołun i akacja, która, zgodnie z przedstawieniem Czebotara, jest odwieczną mieszkanką stepów. Właśnie akacji poświęcony jest jeden z wierszy Kary-Czobana (Kara-Čoban 1989):

Расти, акация,
Стройна и высока,
Достань, акация,
Вершиной облака,
Следи за девушкой,
Что в тишине
Придет грустить
С тобой наедине.
(Расти, акация)

(Rośnij, akacja,
Smukła i wysoka,
Sięgnij, akacja,
Czubkiem obłoki,
Pilnuj dziewczyny,
Co w ciszy
Przyjdzie się smucić
Z tobą sam na sam.)
(Rośnij, akacja))

Trudne warunki przyrodnicze Budziaku (step) oraz pogarszająca się, pod wpływem działalności człowieka, sytuacja ekologiczna są przedmiotem zaniepokojenia poetów. Świadczy o tym wymownie wiersz Kurogło, w którym poczucie bezsilności w związku z zachodzącymi zmianami łączy się z niezmienną miłością do ojczystej ziemi:

Время меняет лицо Буджака,
Новое резче в чертах проступает.
Даже полынь, что стояла века,
Ныне с лица Буджака исчезает.

Что изменилось и что отцвело
В милом, до боли знакомом пейзаже?
Сердцу с годами в степи тяжело,
Только любовь к ней все та же, все та же...
(Родословное древо)

*(Czas odmienia oblicze Budziaka,
Nowe coraz wyraźniej pojawia się w jego rysach.
Nawet piołun, co stał tu przez wieki,
Teraz znika z oblicza Budziaka.*

*Co się zmieniło i co przekwitło
W miłym, do bólu znajomym pejzażu?
Z biegiem lat sercu w stepie coraz ciężej,
Tylko miłość do niego wciąż ta sama, wciąż ta sama...)
(Drzewo genealogiczne)*

Identyfikacja etnoregionalna jest powiązana z identyfikacją wspólnoty pochodzenia, z tematem przeszłości historycznej narodu.

Zainteresowanie historią własnej grupy jest doskonale widoczne w miniaturze humorystycznej Czebotara (*Açık Göz* 2003):

*Еще во времена наши
Нас приютил Буджак.
И трудимся мы от души,
И пляшем точно так.*

*Всегда готовы выполнять
Команды „Бей!” и „Пей!”.
Нам просто нечего терять,
Кроме своих степей.
(Еще во времена наши...)*

*(Jeszcze za paszy
Przyjął nas Budziak.
Pracujemy z całego serca,
I tak samo tańcujemy.*

*Zawsześmy gotowi wypełniać
Rozkazy „Bij!” i „Pij!”.
Po prostu nie mamy nic do stracenia,
Oprócz swoich stepów.)
(Jeszcze w czasach paszy...)*

Podobnie jak w poprzednich wierszach, ukazuje się tu identyfikację etnoregionalną (ojczyzna – Budziak), nieprzemijającą wartość moralną – pracowitość oraz jedną z kart historii narodu – przesiedlenie na teren południowej Besarabii.

Kwestia pochodzenia Gagauzów do tej pory pozostaje zagadką i stanowi przedmiot polemiki naukowej. Znalazła ona swe odzwierciedlenie także w poezji gagauzkiej. Najjaskrawiej przejawia się to w twórczości poety i uczonego-etnografa Kurogło. W wierszu *Struny* autor opowiada o trzech okresach (chronologicznych) w historii etnicznej Gagauzów – przed-bałkańskim, bałkańskim i besarabskim, które badacze, zajmujący się kwestią etnogenezy, wyodrębniają w literaturze naukowej:

*Пел кауш, пространство обнимая,
Пел о том, как при большой луне
Предки шли из Горного Алтая,
песнь-судьба летела на коне.*

*Струны музыкант перебирает,
И кауш поет, звенит, вещает:
Прадед – житель солнечных Балкан,
дед родился здесь – средь молдаван.*

*(Śpiewał kausz¹, przestrzeń obejmując,
Śpiewał o tym, jak przy dużym księżycu
Szli przodkowie z Górnego Altaju,
pieśń-los leciała na koniu.*

*Struny muzykant przebiera,
I kausz śpiewa, dzwoni, głosi:
Pradziad – mieszkaniec słonecznych Bałkanów,
Dziad się tu urodził – wśród Mołdawian.)*

Wspólny los historyczny i poczucie wspólnych korzeni i bliskości genetycznej z narodami tureckojęzycznymi (w danym przypadku z Turkmenami), a także zewnętrzna zbieżność rodzimych krajobrazów odbija się w wierszu poety *Otvet turkmenskomu drugu* (Odpowiedź turkmeńskiemu przyjacielowi) (Kurogło 1988). Z narodem turkmeńskim zbliża autora nie tylko historia wspólnych przodków – Oguzów, lecz również jedna radziecka rodzina:

*Свят для нас очаг родного дома,
Как и чувство Родины большой.*

*(Świat to dla nas ognisko domu rodzinnego,
Jak i poczucie Ojczyzny wielkiej.)*

Interpretując w kontekście historycznym frazę „piołunowy Budziak”, obecną w przytoczonym powyżej wierszu Kurogło *Słowo o Budziaku (Slovo o Budżake)*, Gubogło przypuszcza, że epitet „piołunowy” jest „symbolem siwizny i, co za tym idzie, odwiecznego bytowania na niej [budziackiej ziemi] narodu gagauskiego” (Gubogło 2004, s. 145–146).

Podtrzymując punkt widzenia szeregu historyków i etnografów odnośnie pochodzenia Gagauzów, zgodnie z którym w ich etnogenezie brały udział plemiona koczownicze Pieczyngów, Połowców i Uzów, należy mimo wszystko zauważyć, że formowanie etnosu gagauskiego odbywało się na Bałkanach, a nie w Budziaku. Choć przodkowie Gagauzów (Kumanowie) przebywali na terytorium Budziaku dość długo, to Budziak był, na przestrzeni wielu wieków, przyrodniczo-geograficznym i historycznym „korytarzem”, przez który odbywała się migracja stepowych koczowników przez Dunaj na teren Europy.

Wiele wierszy gagauskich poetów poświęconych jest językowi ojczystemu. Nie jest to przypadek: dla Gagauzów język stanowi potężną cechę etnomobilizującą. Stosunek do języka jako bogactwa narodowego pobrzmiwia w wierszu Zanieta *Język ojczysty (Rodnoj język)* (Zanet 1989):

¹ Gagauski instrument strunowy.

Мои корни – родной язык.
 Жизнь мне его дала.
 В трудную минуту – поддержка.
 Родному языку – верны.
 Для нас ты опора.
 Ты поддерживаешь
 На земле мой народ.
 Ты – источник для творчества.
 Ты – моя любовь и боль,
 Наследие наших предков...

...Ты – чистый родник,
 Ты – опора для жизни,
 Ты моя боль, родной язык.
 Достойное тебе место на земле.

*(Moje korzenie to język ojczysty.
 Życie mi go dało.
 W trudnym momencie – podpora.
 Wierni ojczystemu językowi.
 Ty podtrzymujesz
 Na ziemi mój naród.
 Jesteś źródłem dla twórczości.
 Jesteś moją miłością i bólem,
 Dziedzictwem naszych przodków...)*

*...Jesteś czystym źródłem,
 Oparciem dla życia.
 Jesteś moim bólem,
 Języku ojczysty.
 Należy ci się miejsce na ziemi.)*

W gagauskiej poezji język ojczysty jest największym bogactwem i dobrem, lecz równocześnie powodem do smutku lub rozpaczki, wisi nad nim bowiem niebezpieczeństwo wymarcia. Dlatego też przytoczone wyżej wersy biją na alarm, jak wezwanie do zachowania dziedzictwa, niepoddania zapomnieniu tego, co przekazywano ustnie przez pokolenia i co udało się od wieków zachować.

W cyklu wierszy, poświęconych ziemi ojczystej, dają się zauważyć motywy wartości moralnych właściwych narodowi. W rzeczy samej, autorzy jednogłośnie wychwalają pracowitość (patrz wyżej), przedstawiając ją jako jedną z najbardziej chwalebnych cech narodowych. Oprócz pracowitości, elementami wizerunku grupowego, będącego składową identyfikacji etnicznej, są także hojność i gościnność, czy umiejętność bawienia się. Są to swoiste autostereotypy, analiza których jest istotna dla studiów etnopsychologicznych. Wspomniane elementy znajdują odbicie w wierszu Czimpojesz *Gorâčij hleb* (Gorący chleb) (Cimpoes 2001).

*... Горячий хлеб – как здоровья дар,
 Калач для путника – как счастья обретение.
 Янтарно налитые фрукты
 Для жаждущих – как ожидание.*

*Уставшему – покой бесценен,
Утратившему – в надежде сила.
Заблудшему – прямая дорога.
Здоровья каждому из нас!*

*(... Gorący chleb – jak zdrowia dar,
kołacz dla wędrowca – jak szczęścia nabytek.
Owoce soczyste bursztynem
Dla spragnionych – jak oczekiwanie.*

*Zmęczonemu – spokój bezcenny,
Temu kto stracił – siła w nadziei.
Zabłąkanemu – prosta droga.
Zdrowia każdemu z nas!)*

Znaczące miejsce w gagauskiej poezji zajmuje opis zwyczajów i obrzędów narodu, wspomnienia o różnych przedmiotach tradycyjnej kultury. Pod tym względem głęboko ludowy charakter ma twórczość Kary-Czobana. Według Czebotara, elementy etnograficzne dosłownie przenikają twórczość poety (Čebotar 1993, s. 53). W wierszu *Starinnaâ pesnâ* (Odwieczna pieśń) przedstawiono monolog młodzieńca, wybranka którego wychodzi za mąż za innego (Kara-Čoban 1989):

*Молнии, как стружки,
Ленты не сожгли,
Что тебе подружки
В косы заплели.
Горькою отравой
Сладкий мед не стал.
Что тебе – неправой-
Поднесли к устам.
Не было расплаты,
Не ударил гром
В дом, куда вошла ты.
В нежеланный дом.
Лишь слеза проклятьем
Стыла на щеке ...
Шла ты в белом платье
Со свечой в руке.*

*(Błyskawice, niczym strugi,
Nie spaliły wstążki,
Którą przyjaciółki
Wplotły w twoje włosy.
Gorzką trucizną
Nie stał się miód.
Który tobie, niesprawiedliwej,
Podnieśli do ust.
Nie było odwetu,
Grom nie uderzył
W dom, do którego weszłaś.
W dom niechciany.*

*Tylko łza przekleństwem
Zastygła na policzku ...
Szłaś w białej sukni
Ze świecą w ręku.)*

W każdym czterowierszu odbijają się elementy etnograficzne, określone epizody obrzędów ślubnych: strój panny młodej, rytualne spożywanie miodu przez nowożeńców, itd. Wszystko to odbywa się na tle wewnętrznych przeżyć młodzieńca. Niniejszy utwór niesie ze sobą również informację o kulturze społeczno-normatywnej – patriarchalnej strukturze gagauskiej rodziny, sytuacji kobiety, pozbawionej praw w rodzinie gagauskiej.

Cały wachlarz elementów etnograficznych ukazany został w wierszu *Staryj obyčaj* (Stary zwyczaj) (tamże):

О чем он думал,
хмурый предок мой,
в тот день, когда –
от выпитого весел
на колыбель наследника
тесьюмой
он ножницы портновские повесил?
Какой был смысл
в нелепом торжестве, когда под добу,
что гудела глухо,
с румяным калачом на голове
вокруг мальчика плясала повитуха?
Что мать для сына
от судьбы ждала, когда тайком,
чтобы родня не знала, водой,
в которой сына искупала,
в саду тюльпан на зорьке полила?

*(O czym on myślał,
ponury mój przodek,
w ten dzień, gdy,
wesoły od wypitki,
na kołysce potomka
tasiemką
nożyce krawieckie powiesił?
Jaki był sens
głupiego święta, gdy pod dźwięk bębna,
co buczał głucho,
z rumianym kołaczem na głowie
tańczyła wokół niemowlęcia położna?
Czego matka dla syna
chciała od losu, gdy potajemnie,
by rodzina nie wiedziała, wodą,
w której kąpała syna,
podlała w ogrodzie tulipan o świcie?)*

W pierwszej kolejności przedstawiono zwyczaj określania kim w przyszłości zostanie dziecko. W tym celu na kołysce zawieszano (lub kładziono pod łóżeczko) różne przedmioty – atrybuty przyszłego zawodu. Nożyce oznaczały profesję krawca, wrzeczono – prządki, itp. Zwyczaj ten zachował się wśród Gagauzów do dziś. Drugi zwyczaj to ceremonia nazywana wśród Gagauzów *Biuiuk pita*, urządzana na cześć nowo narodzonego. Najczęściej brały w niej udział tylko kobiety. Gościem honorowym była położna, której wręczano obrzędowy chleb i monetę. Podlanie kwiatka w ogrodzie wodą po kąpieli dziecka miało zapewnić mu zdrowie. Według tradycji ludowej, różę w ogrodzie należało podlać o świcie, aby nikogo nie spotkać na swej drodze.

Poeta, zastanawiając się nad rolą obrzędów ludowych w życiu swojego narodu, dochodzi do wniosku, że konieczność ich odprawiania wynika z dążenia ludzi do lepszego życia, a tradycje ludowe pomagają człowiekowi przeżyć w skomplikowanym i złożonym świecie. Przywołane zostają funkcje ochronne kultury ludowej. Tym samym autor wzywa do zachowania dziedzictwa duchowego przodków, dbałości o tradycje swojego narodu, dumy z tego, że stanowi się jego część i jest się nosicielem danej kultury:

*...Обычаи родимой стороны!
О, как я горд,
что тоже к вам причастен!
Вы среди зла и горя рождены
людской
неистребимой
верой в счастье!*

*(...Zwyczaję kraju rodzinnego!
O, jakże dumny jestem z tego,
że również biorę w was udział!
Wy wśród zła i nieszczęścia zrodzone
ludzką
niezniszczalną
wiarą w szczęście!)*

W ten sposób, wychodząc od kwestii omówionych powyżej, można wyciągnąć wnioski, że poezja gagauska zawiera cały szereg elementów identyfikacji etnicznej. Bez wątpienia, dominującą pozycję w tym zbiorze charakterystyk identyfikacyjnych zajmuje tożsamość regionalna – odniesienie do małej ojczyzny – Budziaku. Sławienie rodzimej ziemi jest tematem, który najczęściej spotyka się w wierszach poetów gagauskich. Zgodnie z wstępnymi spostrzeżeniami, na drugim miejscu znajduje się język jako najważniejszy czynnik etnicznie różnicujący oraz wspólnota losów historycznych. Wiele gagauskich wierszy zawiera wzmianki o elementach tradycyjnej kultury, od zwyczajów ludowych do ludowych przedmiotów codziennego użytku. Podstawowymi cechami Gagauzów, występującymi w istocie jako autostereotypy, są pracowitość i gościnność. Elementy identyfikacji religijnej spotyka się w poezji gagauskiej dość rzadko. Prawdopodobnie wynika to z faktu, iż większość wierszy

napisano w czasach radzieckich, w dobie wojującego ateizmu, a podobne tematy były objęte surową cenzurą.

Stworzenie w roku 1957 oficjalnego piśmiennictwa gagauskiego i przyjęcie zasad ortografii miało niewątpliwy wpływ na dalszy rozwój języka i literatury gagauskiej, jednakże w przeciągu kilku lat edukacja w języku ojczystym na poziomie szkoły średniej została wstrzymana. Wskutek tego zminimalizowano kontakt Gagauzów z literaturą narodową oraz ideami i wartościami, które propagowała. Współczesne zmiany, szczególnie upadek ZSRR, zachodzące w społeczeństwie, aktywizowały rolę literatury narodowej. Przedstawione w artykule utwory poetów gagauskich zostały włączone do programów edukacji szkolnej i akademickiej w zakresie języka gagauskiego i stały się kanonem literatury narodowej. Zapoznając się z nią, uczniowie i studenci obcują z kulturą swego narodu, z jego tradycjami i historią. W ten sposób odbywa się formowanie pozytywnej tożsamości etnicznej, poczucia dumy ze swojego narodu, wpajania patriotyzmu obywatelom Gagauzji. Gagauska literatura narodowa posiada funkcję konsolidującą, etnomobilizującą, „porusza najistotniejsze kwestie genezy, historii i mechanizmów funkcjonowania narodowości” (Guboglo 1992, s. 36), problem zachowania dziedzictwa kulturowego, wartości moralnych narodu.

Tłumaczyła z rosyjskiego Marta Kubiś

LITERATURA

- Açık Göz 2003, *Açık Göz*, nr 3, s. 4.
- Arutunov Sergej 1993, Adaptivnoe značenie kul'turnogo poliformizma, *Ètnografičeskoe Obozrenie*, nr 4, s. 41–56.
- Baboglu Nikolay 2003, *Güz çiçekleri (Seçmä şiiirlär)*, Pontos, Chişinău.
- Cimpoeş Lyuba 2001, *Duygu başçesi. Stihî (na gagauzskom âzyke)*, Pontos, Chişinău.
- Čebotar Petr A. 1993, *Gagauzskâ hudožestvennâ literatūra (50–60 gg. XX v.)*, Ştiinca, Kişinev.
- Čebotar-Gagauz Petr A. 1989, *Žana jakyn. Stihî (na gagauzskom âzyke)*, Literatura Artistikè, Kişinev.
- Gajdarži Gavril A. 1972, *Anna tarafym. Stihî (na gagauzskom âzyke)*, Kartâ Moldovenâskè, Kişinev.
- Galkina Elena M. 1990, Metodičeskij aspekt izučeniâ problemy ètničeskoi identifikacii (opyt zarubežnyh issledovatelej), *Duhovnâ kul'tura i ètničeskoe samosoznanie*, nr 1, Moskva, s. 57–82.
- Guboglo Mihail N. 1992, *Ènergiâ pamâti*, Institut Ètnologii i Antropologii RAN, Moskva.
- 1998, *Âzyki ètničeskoi mobilizacii*, *Âzyki Russkoj Kul'tury*, Moskva.
 - 2004, *Russkij âzyk v ètnopolitičeskoi istorii gagauzov (vtoraâ polovina XX veka)*, Staryj Sad, Moskva.
- Ivanova Ŭliâ 1999, Sistema nemassovyh oprosnyh listov dlâ ocenki ustojčivnosti ètnokul'turnoi sredy naseleniâ, [w:] *Metody ètnoekologičkoj èkspertizy*, red. V. V. Stepanov, Institut Ètnologii i Antropologii RAN, Moskva, s. 215–253.
- Kara-Čoban Dmitrij N. 1984, *Stihlar (na gagauzskom âzyke)*, Literatura Artistikè, Kişinev.
- 1989, *Azbuka otkrytij. Stihî (na russkom âzyke)*, Sovetskij Pisatel', Moskva.
- Kuroglo Stepan S. 1988, *Rodoslovnoe drevo. Stihî (na russkom âzyke)*, Literatura Artistikè, Kişinev.
- Lebedeva Nadežda M. 1990, Èmpiričeskoe issledovanie psihologičeskoi adaptacii ètničeskoi grupy k inoi prirodnoj srede (na primere russkih starožilov Zakavkaz'â), *Duhovnâ kul'tura i ètničeskoe samosoznanie*, nr 1, Moskva, s. 101–128.

- Moškov Valentin A. 2004, *Gagauzy Benderskogo uezda*, Tipografia Centrală, Kišinev.
 Pavlenko Valentina N., Taglin Sergej A. 2005, *Obšaà i prikladnaà ètnopsihologìa*, Nauka, Moskva.
 Tanasoglu Dionis N. 1966, *Čal, Türküm! Stihì (na gagauzskom àzyke)*, Kartà Moldovenàskè, Kišinèu.
 Z anet Fedor I. 1989, *Zamanajèrsyn evim! Stihì (na gagauzskom àzyke)*, Del'ta, Kišinev.

DIANA NIKOGŁO
 LUBOW CZIMPOJESZ

GAGAUZ NATIONAL LITERATURE AS A FACTOR OF ETHNIC MOBILIZATION

Keywords: Gagauz, Belles-lettres, Ethnic mobilization, Identity, Culture

This article presents cultural approach known in ethno-psychology. According to this approach it's possible to study all products of ethnies' activities, not only songs, customs, folk tales, myths, idioms, but also belles-lettres. Since for Gagauz people literacy and written language are rather recent phenomena, it's even more important to conduct the research on Gagauz literature for the writers and poets are inspired by traditional culture, oral traditions, folklore, folk customs and rituals. The authors focus on various issues such as regional identity, history, ethnic background as well as traditional culture of Gagauz people. It seems like the key role in the Gagauz literature and poetry is played by local identity, Bugeac (Budjak) being a small homeland, part of Gagauz history and genesis. Some of these literary works are being included in school curriculum. This way pupils and students acquire the knowledge of their people's culture and tradition. And that is the mobilization task of the belles-lettres.

Translated by Jarosław Derlicki

Adres Autorek:
 Dr Diana Nikogłò
 Dr Lubow Czimpojesz
 Ośrodek Etnologii, Instytut Dziedzictwa Kulturowego,
 Akademia Nauk Mołdowy
 Stefan cel Mare 1, 2001 Chisinau, Mołdawia
 e-mail: nikoglo2004@mail.ru

